

Metka Kuhar

V IMENU LEPOTE

Družbena konstrukcija telesne samopodobe

Fakulteta za družbene vede, Center za socialno psihologijo

2004

Finančna podpora

Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport Republike Slovenije

Kazalo

Uvod	7
Od kulta telesa h kultivaciji videza	9
Ali obstajajo univerzalno lepe telesne značilnosti?	14
Telesne prakse v kulturno-zgodovinskem kontekstu	17
Povezovanje stopal	18
Zategovanje pasu v korzetu	21
Asketsko telo	25
Spreminjanje idealnih telesnih oblik skozi zgodovino	28
Idealno žensko telo skozi čas	29
Idealno moško telo skozi čas	36
Sodobni telesni ideal	41
Ideal vitkosti	44
Telo kot skulptura	47
Pomen lepote za ženske	48
Ženske prsi kot fetiš	53
Zdravniki, teoretiki in raziskovalci o pomenu telesnega videza	55
Medicinske konceptualizacije vitkosti	55
Sociologija telesa	58
– <i>Konstrukcija telesa v potrošniški družbi</i>	61
Telesni ideali in feminizem	65
– <i>Foucault in modernizacija patriarhalne moči</i>	72
– <i>Prizadevanje za lepoto kot feministična dilema</i>	74
– <i>Demokratizacija gledanja?</i>	78
Psihologija fizičnega videza	82
– <i>Pogled od zunaj</i>	82
– <i>Telesna samopodoba</i>	84
– <i>Vplivi na telesno samopodobo</i>	86
– <i>Rezultati raziskav telesne samopodobe</i>	88
Psihoanaliza o ženski nečimrnosti	93
Medijske konceptualizacije telesnih idealov	95
Vplivanje medijev na telesno samopodobo	96
Telo v ženskih revijah	99
Telesni ideali in oglaševanje	102
Telo kot projekt	105
Diete	106
Telesna vadba	109
– <i>Bodybuilding</i>	111
Kozmetična kirurgija	113
Patološke posledice obremenjenosti s sodobnimi telesnimi ideali	120
Mlade ženske v Sloveniji o svojem odnosu do telesnega videza	123
Sprava s podobo v ogledalu?	136
Od zunaj navznoter	139
Bibliografija	143

Uvod

Realnost mojega življenja je organizirana okrog 'tukaj' mojega telesa in 'zdaj' moje sedanjosti.

Berger in Luckmann: *Družbena konstrukcija realnosti*

Obstaja veliko različnih načinov, na katere lahko telo obstaja, na katere ga lahko mislimo, in veliko načinov, na katere ljudje doživljajo svoje telo. Sodobna zahodna kultura ne poudarja več telo kot materialno osnovo človeka, temveč *videz telesa* in pomene, ki so povezani z videzom. V knjigi skušam predstaviti, kako danes razumeti odnos, ki ga imamo do telesa, ko (in če) sprejmemo, da bomo telo oblikovali v skladu z ideali, ki jih postavlja sodobna zahodna kultura. Povsod navzoči sodobni *lepotni standardi* poudarjajo pomen vitkosti in drugih težko dosegljivih telesnih značilnosti. Že od otroštva naprej se kaže nezadovoljstvo s telesom; neugodno *telesno samopodobo* imajo ženske, v vedno večji meri pa tudi moški. Nezadovoljstvo ima pomemben vpliv na obnašanje: mnogi ljudje skušajo spremeniti obliko in težo svojega telesa s *telesnimi praksami* (npr. z dietami, telesno vadbo, kozmetično kirurgijo).

Razumevanje pomena telesnih idealov in ustreznih praks zahteva mnogovrstno branje in interpretacije. H *kultu telesnega videza* so prispevali številni zgodovinski dejavniki in trendi, predvsem pa dramatične spremembe zahodne družbe v dvajsetem stoletju. Sodobni telesni ideali so le vrh ledene gore, pod katerim se skrivajo historični, družbeni, kulturni in ekonomski pomeni.

Svoje delo lahko primerjam s kalejdoskopom. To metaforično ponazarja, da je potrebno upoštevati kompleksnost proučevane problematike, mnogoterost pristopov, raznolikost virov, številnost dimenzij in pojavnih oblik. Beseda kalejdoskop izvira iz grščine in pomeni »na pogled lepa oblika«. Kalejdoskop je naprava v obliki valja z ogledalci in barvnimi steklenimi drobci, ki pri obračanju ustvarjajo pisane like. Ogledalca predstavljajo osrčje kalejdoskopa, kajti množica simetričnih vzorcev nastaja z uporabo teh ogledalc pod različnimi koti. Med seboj se ogledalca oz. oblike refleksije razlikujejo po kvaliteti, kvantiteti in kotih postavitve. Čim boljša je kvaliteta ogledalca, ostrejši in jasnejši je končni odsev. Čim večje je število ogledalc, bolj mnogovrstna je oblika podobe. Čim širši je kot postavitve, tem večje je število ustvarjenih odsevov. Če kalejdoskop usmerimo proti zunanjemu predmetu in zarotiramo, ustvari obloga v njegovi notranjosti, ki je iz delčkov različnih oblik, barv in gostot, v interakciji z ogledalci »na pogled lepo obliko«. Rezultat je krožni vzorec koncentričnih oblik. Vsak izmed elementov kalejdoskopa je lahko definiran posebej, toda lepota, jasnost in raznolikost vzorca so rezultat skupne interakcije vseh. Končna podoba odpira številne možnosti globljega simboličnega dekodiranja.

»Na pogled lepa oblika« je zgolj eden od praznih pojmov, ki jih s pomenom napolni šele določena družba v določenem zgodovinskem trenutku. Vsaka oblika v kalejdoskopu se nam zdi lepa; tudi zelo različni telesni videzi veljajo za privlačne v različnih kulturno-zgodovinskih kontekstih. Zakaj pride do obračanja družbenega »kalejdoskopa«? Predstavitev dejavnikov, ki so prispevali k uveljavitvi sodobnih zahodnih telesnih idealov in praks, je cilj te knjige.

V sodobnosti je telo postalo predmet rastočega popularnega in akademskega zanimanja. O lepoti, vitkosti, spolni privlačnosti, telesni samopodobi ipd. veliko oglašujejo popularne revije in drugi mediji. V akademskih krogih o tej tematiki razpravljajo filozofi, psihologi, sociologi,

feministične avtorice, umetnostni zgodovinarji, nutricionisti, medicinski raziskovalci, idr. Sama bom na telo pogledala skozi različne teoretske okvire, največji poudarek bo namenjen sociologiji telesa, psihologiji telesnega videza in feminističnim študijam. Podrobneje bo ovrednoten vpliv evolucionističnega pristopa, medicinskih smernic in medijev. Za različne pristope, ki kot ogledalca pri kalejdoskopu tvorijo osrčje moje diskusije, so značilni različni koti refleksije in raznoliki načini pojasnjevanja. Čeprav bom posamezne razlage pomena telesnih idealov obravnavala ločeno, bo končni rezultat medsebojno prepletanje različnih virov, strategij in pojasnitev. S »kalejdoskopsko metodo« želim opozoriti na interdisciplinarnost, večdimenzionalnost, kompleksnost, raznolikost in partikularnost izbranega fenomena. Knjiga poudarja prevladovanje problematike ženskega telesa v obstoječi literaturi. Moškemu telesu in moški telesni samopodobi so namreč strokovnjaki do nedavnega namenili le malo pozornosti.

Težnja po idealnem telesu je na videz povsem prozaična tematika, ki priteguje splošno zanimanje, skušala pa bom pokazati, da odpira presenetljivo široko okno, skozi katero lahko vidimo, kakšni so sodobni ljudje. Z analizo te prodorne, a ozke teme bom prikazala kompleksne značilnosti modernega življenja. Skušala bom razkriti globlje pomene tega, zakaj se ljudje v tako veliki meri obremenjujejo s svojim videzom.

V knjigi predstavljam tudi rezultate svoje kvantitativne in kvalitativne raziskave o telesni samopodobi. S pomočjo anketnih vprašalnikov in skupinskih diskusij sem ugotavljala odnos mladih v Sloveniji do telesa. Ponazoritvi družbene konstrukcije telesnih idealov so namenjeni tudi primeri člankov in oglasov, ki jih vsakodnevno srečujemo v časopisju¹. Način reprezentiranja telesa v medijih nedvomno daje ljudem ogrodje za oblikovanje lastne telesne samopodobe. Mediji s svojim diskurzom po eni strani pričajo o sodobnem kultu telesa, po drugi strani pa tudi sami prispevajo k družbeni konstrukciji telesnih idealov.

Fenomeni, o katerih pišem, ne veljajo za vsa zgodovinska obdobja in kulturna okolja, temveč se v večji ali manjši meri dotikajo predvsem ljudi, ki živijo v visoko industrializiranih družbah². Seveda ne veljajo vse dileme in problemi, o katerih razglabljam, za vse posameznike v naši družbi. Knjiga pa vendarle nudi splošen pogled, kako čutijo in kaj počnejo ženske in moški v imenu telesne lepote. Seveda se pri tem težko izognem pisanju v množini, ki daje vtis prevelikega posploševanja na vse ljudi. Vendar pa socialne izkušnje, kot so spol, spolna usmerjenost, materialne okoliščine, potrošnja kulturnih artefaktov, vplivajo na to, kako občutimo svoje telo. Zahteve vsakdanjega življenja, kot so preživeti sebe in morda še družino, šolanje, vzgajanje otrok, stiki s prijatelji, različni opravki, omejujejo našo skrb za telo, pa tudi čas in sredstva, ki jih lahko namenimo ukvarjanju z njim. Naloge, stresi, razmere postavljajo meje, kako daleč nas hrepenenje po popolnem telesu lahko odpelje.

---

¹ Časnikarski pregled bo zgolj ilustracija teoretičnih predpostavk in ne bo obsegal kvantitativne ali kvalitativne diskurzivne analize.

² Znanstvena literatura s področja, ki ga obravnavam v knjigi, je vezana predvsem na angleško govoreči prostor, zato se pri analizi največkrat sklicujem na trende in spremembe v t. i. družbah razvitega Zahoda (države zahodne in severne Evrope, ZDA in Kanada, Avstralija in Nova Zelandija).

Od kulta telesa h kultivaciji videza

Telo si, telo imaš in telo »narediš«.

Peter Corrigan: *Sociology of consumption*

Telo je fasciniralo in pritegnilo mislece od starodavnih Grkov in Rimljanov, prek židovsko-krščanske misli, od renesanse do sedanjosti. Definirali so ga na različne načine: kot *biološko entiteto*; *sistem simbolov*; *metaforo*; *estetski objekt* s kompleksnim družbenim pomenom – je oblačeno, brito, tetovirano ipd.; *politični objekt* – trenirano, disciplinirano, mučeno, pohabljeno telo; *ekonomski objekt* – izkoriščano, hranjeno, reproducirano; *seksualni objekt* – zapeljevano in zape-ljujoče; kot *stroj*.

Helmut Plessner je že leta 1928 v delu *Die Stufen des Organischen und der Mensch* poudarjal, da človek (tako kot vsak živalski organizem) po eni strani je telo, hkrati pa svoje telo poseduje (v Južnič, 1998). S telesom lahko razpolaga kot s plastičnim resursom. Ta fenomen je poimenoval *ekscentričnost oz. »razsrediščenost« telesa*.³ Telo ni zgolj biološki fenomen, temveč ga dojemamo tudi kot objekt, s katerim lahko manipuliramo na različne načine. Obravnavamo ga kot fetiš, kot materialno lastnino, ki se gleda, uporablja, spreminja, izboljšuje – vse to za ceno subjektivne telesne zavesti, upoštevanja psiholoških in fizioloških občutij potreb po hrani, počitku in drugih telesnih apetitov. Če objektivizacija telesa postane primarni način doživljanja svojega telesa, je telo vir globoke odtujenosti od občutkov in vseh vidikov, ki se upirajo nadzoru. Končna posledica izjemne manipulacije telesa je patološko vedenje, kot so motnje hranjenja in odvisnost od vadbe.

Na telesu je meja med *naravo in kulturo* zabrisana. Kulturni razvoj družbe in širjenje formalnih vzorcev vedenja so povzročili, da so postali človeško utelešenje, emocije in želje civilizirani⁴ (Elias, 2000). Kaj jemo, kako se oblačimo, dnevni rituali, s katerimi skrbimo za telo – vse je posredovano prek kulture. Telo se osamosvoji od narave. Podvrženo je regulaciji, družbenemu nadzoru: mora biti koordinirano v skladu z obstoječimi normami. Je odsev družbe, ki ga obdaja; zbirka socialnih pravil in reda. Antropologinja Mary Douglas (1978) je dejala, da je telo močna simbolična oblika, objekt, na katerega se vpisujejo prevladujoča kulturna pravila in hierarhije. Telo, ki ga doživljamo in konceptualiziramo, je zmeraj posredovano prek konstrukto-ov, asociacij, podob kulturne narave. Oblikovano je v socialnih, kulturnih, historičnih in političnih kontekstih; ne moremo ga misliti izven teh kontekstov, še najmanj si ga predstavljati zgolj kot skupek bioloških atributov, čeprav nas mnoge bolezni, poškodbe in staranje opominjajo, da nobeno telo ne uide naravnim procesom. Telo je še vedno biološka, materialna in fiziološka entiteta.

³ Isto tezo omenjata tudi Berger in Luckmann (1963); Marzano – Parisolijeva (2001) pa govori o *kulturni objektivizaciji telesa*.

⁴ Nemški sociolog Norbert Elias (2000) opisuje procese civiliziranja telesa. Necivilizirano telo zgodnjega srednjega veka je bilo v nasprotju s civiliziranim telesom slabo razmejeno od družbenega in naravnega okolja, omejevalo ga je le nekaj vedenjskih norm. Civilizirano telo uporablja visoko stopnjo kontrole nad svojimiemocijami, da ponotranji pravila »ustreznega« javnega vedenja. Pomembno vlogo v promoviranju olike je imela renesančna dvorna družba. Tisti, ki so se imeli za socialno superierne, so se skušali od drugih razlikovati z boljšim nadzorom telesa. Tisti, ki so se hoteli povzpeti na družbeni lestevici, pa so morali posnemati višje sloje. Moralni kodi so se postopoma razširjali med vsemi ljudmi in postajali del sprejemljivega vsakdanjega vedenja.

Vsaka doba in vsaka kultura konstruirata telo na svoj način. Vsaka kultura ustvari tudi številne, pogosto konfliktne telesne ideale, ki obstajajo in so podprti v različnih socialnih kontekstih. Telo pa ni samo tekst kulture; ni zgolj tabula rasa, ki čaka, da ga oblikuje kultura. Francoski filozof Michel Foucault je analiziral telo kot subjekt moči in političnega nadzora, kot direktno mesto socialnega nadzora. Telesa državljanov so nadzorovana s pomočjo različnih državnih in drugih aparatov, npr. medicine, javnega zdravstva, izobraževalnega sistema, prava; seveda tudi s pomočjo lepotnih norm. Nadzorovano telo samo sebe disciplinira, obvladuje svoje naravne potrebe, impulze in želje.

Mit, da lahko telo povsem nadzorujemo kot objekt, je del splošne moderne zahodne predpostavke, da lahko človek obvladuje naravo. Vsi bi želeli zanikati telesne šibkosti, strah pred starostjo, sram. Radi bi se približali telesnim idealom in imeli nadzor nad lastnim telesom. Globoko v ozadju želje po obvladovanju telesa se skriva kolektivna fantazija, da lahko premagamo fizično propadanje oziroma staranje telesa, ki napoveduje smrt. Ukvarjanje s telesom vsebuje obljubo večne mladostnosti.

Telo je bilo dolgo obdobje zatajevano, kljub temu da omogoča življenje in strukturira človekove posege v svet. Krščanska kultura je izpostavila *dualizem telo – duh*: telo so pojmovali negativno, duha pa pozitivno. Krščanska doktrina je od ljudi zahtevala, da zanikajo telesne apetite in pripisujejo telesu minoren pomen. V krščanstvu pomeni vklenjenost v telesnost kazen, pokoro. Cilj je znebiti se smrtnega telesa. Zlasti ženske je krščanska mitologija povezovala s seksualnostjo in z grehom; prevelika lepota je veljala za nevarno. Duhovniki so opozarjali, da je duša veliko pomembnejša od telesa. Idealno telo je bilo »breztelesno«, eterično. Krščanska doktrina je ljudi spodbujala k samonadzoru – k premagovanju skušnjav mesenih poželenj. Hedonizem so povezovali z grešnostjo, asketizem pa z odličnostjo. V sodobnosti lahko najdemo vzporednico pri motnjah hranjenja – za anorektike je značilen strah, da bo telo, za katerega sta značilna apetit in poželenje, zatrla voljo jaza.

K sodobni želji po obvladovanju telesa je prispevala tudi zahodna filozofija od Platona, prek Avgušтина do Descartesa. Razcep med telesom in duhom velja za pomemben problem v moderni filozofiji. Descartesova filozofija (17. stoletje) je v posamezniku videla zgolj racionalno bitje. Človeško telo naj bi bilo le dom jaza oz. notranjega sebstva. Descartes je pojmoval telo kot stroj (soroden uri ali avtomobilu), ki ga upravlja duša. Njegov moto je bil »mislim, torej sem«, in ne »jem, pijem, spim, imam spolne odnose, torej sem«. Osnovna predpostavka dualizma telo–duh je predstava, da je telo podrejeno duhu; celo da je destruktivno za duha in razum.

Razločevanje med telesom in duhom je povezano s spolom. Ženskost je historično veljala za nižjo obliko človeštva. Ženske so predstavljale naravni, telesni pol dualizma telo–duh. Povezovali so jih s potencialno neukrotljivim telesom, ki ga usmerjajo instinkti, goni, želje, emocije. Zaradi naravnih ciklov menstruacije, nosečnosti in rojevanja je veljalo, da ženske ne morejo racionalno nadzorovati svojih teles. Definirane so bile zgolj v okviru svoje biologije. Prepričanje, da so ženske bližje naravnemu in živalskemu svetu, je dobilo poseben pomen v šestnajstem in sedemnajstem stoletju; ohranilo pa se je do dvajsetega stoletja. Še danes velja za posebej sramotno debelo žensko telo, ker daje vtis, da ženska ne more brzdati oz. omejevati svojih apetitov (Chernin, 1981; Bordo, 1993). Tako telo je stigmatizirano. Sodobna vzporednica je konstantno povezovanje ženske »neracionalnosti« s hormoni (npr. govorjenje o predmenstrualnem sindromu).

Ženske so tradicionalno živele v zasebni sferi, v kateri po patriarhalni definiciji ne nastaja kultura. Odzeta jim je bila moč samostojnega delovanja, samodefiniranja, seksualne izbire, lastnega mnenja in razmišljanja, dostop do znanja in razumevanje lastnega telesa. Moške pa so povezovali z umom, razumom, racionalnostjo in logiko. Moški naj bi bili telesno zmožni sodelovati v javnem življenju in ustvarjati kulturo. Niso bili omejeni in obsojeni zgolj na telo, temveč naj bi presegli svojo telesnost. Videti je, da se je zgodil očiten prehod: od ideje o moškem kot razumni živali do današnjih predstav o pomembnosti moških mišic.

emancipaciji od krščanske stigme. Paradoks sodobne zahodne družbe je, da je telo postalo nefunkcionalno, saj se vse manj »uporablja« za fizično delo. V tem smislu je funkcionalno le v športu. Zdi se, da je športno telo arhaizem, ki nas nostalgичno spominja na čase, ko je telo še koristilo človeku s svojo močjo in fizično spretnostjo. V dobi plastične seksualnosti (Giddens, 2000) od njega ne pričakujemo več niti rojevanja. Sodobni ženski telesni ideali se povsem odmikajo od identifikacije z materinskim telesom in simbolizirajo osvobojenost od reproduktivne usode. Spekuliramo lahko, da bi ob modernizacijskih spremembah prišlo do degeneracije telesa⁵, če ga ne bi začeli upravljati z različnimi telesnimi praksami. Te prakse izvajamo v imenu estetskih, moralnih in zdravstvenih razlogov. Največji pomen ima telo kot estetski in seksualni objekt, ki je namenjen užitku in zabavi. Poleg homogenizirajoče estetske moči pa ima tudi normalizirajočo etično moč. Telesne oblike so torej zunanja indikacija spiritualnega, emocionalnega in moralnega stanja posameznika ali posameznice.

Estetska vrednost (lepota, spolna privlačnost, poželjivost) in etična konotacija (samonadzor, močna volja, moralna integriteta) se prepletata. Temeljni princip estetike v sodobni družbi je: dobro telo – dobra oseba. Osnovna predpostavka estetske etike je: si tak, kot si videti. V ukvarjanje s telesnim videzom nas žene tudi razsvetljeni narcizem. Skrb za zdravje je v funkciji izboljšanja zunanjega videza. Biti vitek oz. vitka je postalo vprašanje moralne integritete. Debelo in mlahavo telo velja za odraz notranjega propadanja in neuspeha. Še en razlog več za osebno in socialno nevrozo!

Telo je tista kritična singularna točka, kjer se stikata družbeno in individualno. Je v središču družbenega življenja, socialnih interakcij, samozavedanja. Je lokacija, s katere se začne vso človeško družbeno življenje. Telo je nenehno postavljeno na ogled. Postalo je *projekt jaza*. Skozi telesno delovanje in videz se konstruira sebstvo in se kaže socialnemu svetu. Telo pogosto predstavljamo kot *performans*, da bi ustvarili fantazije poželenja, moči itd.

Telesni videz je postal označevalec vrednosti. Mnogim je postal eden pomembnih življenjskih ciljev doseči to, da bi telo »dobro govorilo« o njih. Pogosto je celotna identiteta posameznika in predvsem posameznice definirana zgolj prek telesa. Telo je torej medij samopredstavljanja, samopromocije, samooglaševanja; pa tudi mesto družbene stigmatizacije, če odstopa od standardov sprejemljivosti. V sodobnosti omogoča nove možnosti telesnega predstavljanja virtualni prostor⁶.

Kot kateri koli drugi predmet telo služi razkazovanju družbenega razreda in statusa, etničnih razlik; označuje bogastvo, moč, zmogljivost. Zavedanje lepote usmerja zavedanje socialne lokacije in kulturnih razlik.

Kljub zmanjševanju socialnih razlik med spoloma se s telesnim videzom še vedno zarisujejo odnosi med moškimi in ženskami; predvsem še vedno obstoječa, toda bolj prikrita moška dominacija nad ženskami. Patriarhalnost je s težko dosegljivimi lepotnimi ideali ustvarila prostor, v katerem se ženske *morajo* počutiti nelagodno v svojem telesu. Ženska telesa v funkciji objektov za estetski užitek so po navadi deformirana. Telo je za ženske še vedno bolj osrednjega pomena za občutek sebstva, kljub vedno večji objektivizaciji in komercializaciji moških teles. Ob vrednotenju telesnega videza se kažejo stereotipi o spolnih vlogah; z njim so povezane spolne dihotomije, kot so jakost–šibkost; aktivnost–pasivnost; seksualnost–nevtralnost. Žensko telo je seksualni objekt, ki hrani moške fantazije in stimulira njihove spolne želje. Spolno vznemirljivo je lepo telo. Razlika s patriarhalnim pogledom je v tem, da lep telesni videz danes ni zgolj simbol razlik med spoloma in seksualnih želja, temveč tudi simbol zdravja, lastnega dobrega počutja in zadovoljstva, samospoštovanja, občutka moči in nadzora nad svojim življenjem.

⁵ Nekatere teorije o »postmodernizmu« telesu napovedujejo »smrt« in njegovo nadomestitev s stroji.

⁶ Nove informacijske in komunikacijske tehnologije, ki so že pripomogle k *netelesni komunikaciji*, nudijo vizijo prihodnosti, v kateri sploh ne bomo imeli več opravka s telesom oz. bomo povsem osvobojeni od telesnih omejitev. Po drugi strani pa obstajajo spekulacije, do kakšne stopnje se bo telo spojilo s tehnologijo. Harawayeva (1999) govori o fragmentiranem postmodernem telesu *kiborga* – hibridu stroja in organizma. Kiborg ni več samo fikcija, temveč je do neke mere dejstvo. Moderna medicina in biotehnologija pospešeno spreminjata človeško telo (npr. z različnimi protezami, gensko terapijo itd.).

Sodobna kultura – različni avtorji ji nadevajo različna poimenovanja, kot so npr. *fizična kultura* (Bourdieu, 1992), *telesna kultura* (Brownell v Johansson, 1995), *telovadna kultura* (Benson, 1997), *'keep fit' kultura* (Sassatelli, 1999), *globalna telovadna kultura oz. globalna telesna kultura* (Johansson, 2000), *z videzom obsedena, z mediji zasičena kultura, ki zastruplja dekleta* (Pipher, 1999) – nas oskrbuje z diskurzi⁷ o sodobnih telesnih idealih. To so lepota, mladost, zdravje, čilost, močna volja, samonadzor, samodisciplina, samoobvladanost. Medijski teksti neprestano nudijo nasvete, včasih celo ukaze, kako postati bolj vitka, bolj mišičast, kako do boljše kože, bolj sijočih las ipd. ter povezujejo privlačno zunanjo podobo z uspešnostjo, priljubljenostjo, ljubeznijo, zdravjem, samoobvladovanjem. Ne glede na to, koliko plasti kreme si nanesemo ali kakor koli hujšamo in vadimo, pa bomo skorajda vselej »zguba« v primerjavi s podobami, ki jih mediji predstavljajo kot idealne.

Danes telo več ne dojemamo kot dano entiteto, ki bi se jo morali naučiti sprejemati. V tehnološki dobi radi verjamemo, da lahko svoje telo preoblikujemo po lastni volji. Edino sprejemljivo in posledično zaželeno je telo, ki teži k popolnosti. Telesni videz, ki velja za idealnega, je daleč od naravnega videza, čeprav je povsem naturaliziran. Neskladje med realnim in idealnim telesom, torej med telesom, ki ga dejansko imamo, in telesom, ki ga želimo imeti, vodi vse več ljudi v nezadovoljstvo, hkrati pa se v razvitem delu sveta povečuje kategorija ljudi, ki imajo možnost in čas, da se s telesom ukvarjajo. V manj razvitih območjih ima telo še vedno funkcijo fizičnega stroja in stroja za reprodukcijo. Na Zahodu pa ljudje primerjamo lastno telesno podobo z idealnimi podobami, ki se vsak dan množijo v medijih, oglaševanju, modni industriji, potrošniški kulturi. Idealizirano telo ni bilo še nikoli tako prisotno v vsakdanjem življenju kot je danes prav zaradi medijskega prikazovanja in tudi medicinskih razprav. Popolnost telesne podobe vsaj pri delu populacije vzbuja željo po posnemanju. Zlasti ženske se pogosto počutijo nepopolne in so nezadovoljne s svojim telesom. Mediji ves čas opozarjajo, kakšen bi moral biti zunanji videz, in sugerirajo, da bi bili z malo truda lahko takšni. V resnici je za doseganje idealnega telesa treba vložiti ogromno časa, denarja in energije.

Hkrati ko ljudje sledimo homogenizirajočim podobam, ki nas obdajajo na vsakem koraku, pa menimo, da imamo vso avtonomijo in da svobodno izbiramo; da smo pri ustvarjanju umetnine lastnega telesa kreatorji lastne identitete. Dejansko pa prek oblikovanja telesa prihaja do standardizacije ljudi, saj se v svojem narcisizmu (in ob nizkem samospoštovanju) nagibamo h konformizmu enim in istim telesnim idealom.

Ukvarjanje s telesnim videzom se uresničuje na treh ravneh: 1) oblikovanje idealnih telesnih oblik in razsežnosti (z dietami, vadbo, plastično kirurgijo), 2) učenje »pravilnih« drž (npr. način sedenja, hoje), 3) lepoticenje, okraševanje telesa s pomočjo kozmetike in oblačil (Bartky, 1990). Telo je nikoli dokončan objekt dela; pojmujeemo ga kot plastiko: nenehno ga moramo izboljševati, popravljati, spreminjati, stilizirati. Na telo gledamo tudi kot na mozaik, ki ga je mogoče poljubno razstaviti, analizirati, ponovno sestaviti. Velika skrb za zunanji videz pa lahko poleg škodljivih psiholoških posledic vodi tudi do fizičnih posledic, npr. zaradi zlorabe steroidov ali neuspešnih kozmetičnih operacij.

Kdo ima pri tem največje zadovoljstvo ali korist? Če ne posameznica oz. posameznik, ki sta nenehno nezadovoljna s postavo, pa prav gotovo dietna, vadbena, kozmetična in še marsikatera industrija. Telo je osnovno kolo potrošniške želje; izpostavljeno je igri in manipulaciji vse bolj vizualne potrošniške kulture. Lepo telo pa lahko tudi posameznicam oz. posameznikom prinaša številne nagrade. Privlačen zunanji videz navsezadnje vsaj obljublja dobro počutje, samozavest, boljšo samopodobo.

Kult telesnega videza vzdržujejo številni dejavniki, nekateri se skrivajo pod površjem, drugi so eksplicitni: znanstveni diskurz, medicina, mediji, oglaševanje, vsakdanji zdravi razum, dietne knjige, shujševalni klubi, posebna hrana itd. V sodobni družbi ni nobenega drugega kulturnega pojava, ki bi bil tako strog in tako kolektivno izvajan, tako vseobsegajoč in imel tako stop-

⁷ Diskurz pomeni skupek idej, ki nudijo predpostavljeno razumevanje in način govorjenja o temi ali subjektu. Diskurzi so osnovani v historičnih socialnih dejavnostih, delujejo pa na vsakdanji ravni življenjskih izkustev. Tesno so povezani z odnosi moči. Ljudem dajejo ogrodeje za razumevanje lastnih in tujih izkušenj in vedenja (Stephens idr., 1994; prim. Burr, 1995; Foucault, 1984; Hall, 1997).

njo moralne avtoritete. Diktatom tega kulta ne moremo ubežati – tudi če ne konstruiramo svojega videza v skladu z njegovimi standardi in zahtevami, je naša identiteta v nekem odnosu do njega. Kult telesa namreč ne deluje samo kot regulatorni sistem in kot mehanizem izključevanja, temveč je zmožen artikulirati številne hierarhije. Telo, ki se ne prilagaja, je stigmatizirano; pripisujejo se mu negativne oznake. Telo torej postane moralno in politično polje. Tudi tisti, ki skušamo razkrinkati zatiralske ideologije, smo vpeti v ta sistem in kupujemo najnovejše čudežne substance. Seveda pri nas v Sloveniji ta sistem še ni tako vseprežemajoč; gre pa vsekakor za trend, ki se bliskovito širi.

Ali obstajajo univerzalno lepe telesne značilnosti?

Lepota je univerzalni del človeškega izkustva, ki vzbuja ugodje, priteguje pozornost in spodbuja k dejanjem, ki zagotavljajo preživetje naših genov.

Nancy Etcoff: *Survival of the Prettiest*

Kaj sploh je lepo telo? Je lepota v očeh v tistega, ki gleda? V njegovi fantaziji? V kulturi? V njegovih genih? Ali pa je lepota objektivna; je v objektu, ki ga gleda? Ali je odvisna od fizičnih dimenzij ali od psiholoških? Ali če vprašamo drugače: je lepota zgolj stvar zaznave in prepričanja gledalca ali lastnost gledanega? To vprašanje nima enoznačnega odgovora; ne moremo povedati, od kod lepota prihaja oziroma kdo jo poseduje ali nadzoruje – gledalec ali gledani. Po eni strani si lepoto lahko predstavljamo zgolj kot površinsko značilnost, ki nima globljega pomena, po drugi strani se ji pripisuje nadnaravno moč – krasotice lahko plenijo srca, zanetijo vojne in osvojijo kraljestva. Lepoto povezujemo z nedolžnostjo in vrlino, obenem pa z grešnostjo in pogubnostjo. Miti o Pandori, sirenah, Evi, trojanski Heleni pričajo, da ima lahko lepota tako moč, da vzbuja najbolj nepojasnjene impulze, seksualne želje, celo strah. Definicija lepote je vsekakor izmuzljiva in težko opredeljiva.

Evolucionistična teorija razlaga občudovanje določenih telesnih oblik z biologističnimi argumenti, po katerih je ljudem prirojeno, da dajejo prednost seksualnim partnerjem, ki so biološko čili, torej zdravi in sposobni reprodukcije. Osnovne telesne značilnosti, ki veljajo za lepe, naj bi pričale o preživetveni in reprodukcijski sposobnosti posameznikov s temi značilnostmi. Dovzetnost za lepoto naj bi bila del človeškega genetskega ustroja. Evolucionistične raziskave dokazujejo, da so nekatere telesne značilnosti, ki jih dojemamo kot lepe, univerzalne med kulturami in pomembne z evolucijskega vidika.

Izpostavimo lahko nekaj telesnih atributov, ki veljajo za univerzalno privlačne. Pri ženskah so take telesne značilnosti čvrste prsi in boki, gladka in čista koža, izrazite oči, majhne čeljusti, gosti lasje, razmerje med pasom in boki okoli 0.7 (krivulje peščene ure)⁸, telesna simetrija – ki pomeni, da so oči, ušesa, ličnice, ramena, prsi, dlani in stopala enake velikosti in oblike. Ti telesni znaki govorijo o mladosti, zdravju in visoki stopnji estrogena. Poleg tega privlačno telo ni koščeno niti mlahavo.

Moški je privlačen, če je visok in mišičast, če je videti mladosten, krepak, simetričnih oblik ter ima močno čeljust in čelo. Te telesne značilnosti potrjujejo visoko stopnjo testosterona. Omenjene osnovne elemente privlačnosti upoštevajo skoraj v vseh družbah in tudi v umetnostnih upodobitvah, čeprav se estetska merila glede posameznih delov telesa, oblik in velikosti skozi čas spreminjajo in se razlikujejo tudi med posameznimi kulturami.

⁸ Razmerje med pasom in boki naj bi signaliziralo zdravo plodnost žensk (angl. waist-to-hip ratio ali tudi WHR). O zdravju, plodnosti in privlačnosti priča nizki WHR, in sicer 0,6 do 0,8, kar pomeni, da meri pas 60–80 % obsega bokov (Singh, 1993 v Grogan, 1999).

Spolni dimorfizem glede telesnih značilnosti, ki veljajo za privlačne, razlaga evolucionistični pristop kot posledico različnih evolucijskih pritiskov. Ženske naj bi bile bolj dovzetne za znake, ki pričajo o sposobnosti moškega za zagotavljanje različnih virov (npr. materialnih dobrin), moški pa za ženske znake plodnosti. Ženske naj bi zato iskale moške z značilnostmi, ki nakazujejo dominantnost (teža, izrazita brada), privlačne ženske pa imajo značilnosti, ki naznanjajo njihovo reproduktivno vrednost.

Po evolucionističnem pojmovanju je prišlo med evolucijo do naraščajoče delitve dela: moški so se specializirali za lov, ženske pa za nabiranje hrane in vzgajanje otrok. Po prilagoditvi na različne vloge je naravna selekcija izbrala tista moška in ženska telesa, ki so najbolj učinkovito opravljala te funkcije. Moški so postali bolj mišičasti, ženske pa so razvile plasti maščobnih celic. Pri moških se je izboljšalo dihanje in zaradi večjih pljuč se je prsna votlina razširila; ženskam pa so se zaradi rojevanja razširili boki. Te in tudi druge biološke spolne razlike so se s kulturnimi atributi še dodatno okrepile – ženske so postopoma postajale bolj »ženstvene«, moški pa »možati«. Ženska po teh razlagah ni privlačna zaradi simetrije ali proporcionalnosti delov telesa, temveč zaradi potencialnih seksualnih funkcij, o katerih govori oblika njenega telesa. Ne preseneča, da sta univerzalno cenjena mladost in zdravje. Toda nekatere značilnosti, ki so najbolj povezane z reprodukcijo, npr. menstruacija, nosečnost, dojenje, ne veljajo za estetsko privlačne. Nabrekli trebuh nosečnice⁹ in vonj menstruacije večinoma ne veljata za posebej lepi in vabljivi značilnosti.

Z evolucijske perspektive lahko interpretiramo tudi mnogo dejavnosti, namenjenih izboljšanju videza. Ženske skrbijo za svojo lepoto in se zatekajo k lepotni industriji, da bi povečale moč, ki jo lepota prinaša. Za Etcoffovo (1999) je povsem razumljivo, da vlagajo ženske del svojih sredstev v skrb za telesni videz, saj so za privlačen videz nagrajene povsem drugače kot za svoje druge lastnosti. Evolucionistična perspektiva nas napeljuje tudi k razmisleku o vprašanju, zakaj postaja v sodobnosti na ženitvenem trgu videz vse bolj pomemben tudi za moške. V preteklosti je veljalo, da moški očara žensko s svojim umom, z lastnino, družbenim položajem. Zunanji videz je bil žensko sredstvo pri osvajanju moških. V sodobnih, industrializiranih družbah pa imajo moški in ženske vedno bolj enake možnosti izbire partnerjev. Prostorska in družbena mobilnost je povečala dostop do potencialnih partnerjev. Manjše socialne sankcije v zvezi s spolno aktivnostjo dopuščajo možnost številnih druženj. Sindrom moških, obremenjenih z zunanjim videzom, je povezan z večjo neodvisnostjo žensk (npr. Luciano, 1997).

Spremenjena razmerja moči v družbi so prispevala k večji izbirčnosti žensk, zaradi česar so tudi moški prisiljeni privzeti strategije lepšanja kot poti do družbenega, seksualnega in ekonomskega uspeha. Tudi trend bodybuildinga lahko razložimo kot poskus, da bi moška populacija poudarila vsaj svojo fizično moč, kajti ekonomsko in politično moč nepretrgoma izgublja že zadnjih štirideset let. Ekonomske možnosti žensk so zmanjšale nujno, da izberejo partnerja predvsem na osnovi finančnega ugleda. Videti je, da se pomen preferiranja lepote prilagaja spremenjenim razmeram. Zakaj bi neodvisna ženska, ki se nenehno bori za svojo lepoto, svoje telo ponudila v ljubkovanje neurejenemu in grdemu moškemu? Lucianova (1997) opozarja tudi na visoko stopnjo ločitev in poznejše poroke, zaradi česar je posameznik več časa samski, ne le med petnajstim in enaindvajsetim letom, in s tem na kompetitivnem trgu iskanja partneric, pri katerih igra zunanja podoba ključno vlogo. Legitimnost samskega življenja ima daljnosežne ekonomske in socialne posledice. Samske osebe obeh spolov pri zmenkih izbirajo in tudi zavračajo potencialne partnerje, zato je videz toliko bolj pomemben.

Z »biologijo« se pogosto razlaga tudi, zakaj moški v večji meri kot ženske posegajo po erotičnih podobah nasprotnega spola in jih vizualno bolj pritegne nasprotni spol, čeprav je dokazano, da tako moške kakor ženske vzbujajo vizualni dražljaji. Nekateri psihologi trdijo, da je potovanje podob od oči do možganov in spolnih organov pri moških hitrejši kot pri ženskah. Avtorica knjige *The Male Body* Susan Bordo na vprašanje, ali so moški bolj »biološko« odzivni na vizualne dražljaje, ironično pripominja: »Mogoče. Toda kdo je tukaj električar? Bog? Mati narava? Ali Hugh Hefner¹⁰? Vaja dela mojstra. In ženske smo do sedaj zelo malo vadile«

⁹ Vendar pa je bilo telo, podobno nosečemu, najbolj priljubljen telesni tip v Evropi v 15. stoletju. Po kugi, ki je razredčila prebivalstvo, je bila namreč plodnost še posebej pomembna.

¹⁰ Ustanovitelj revije Playboy.

(Bordo, 2000: 170). Na seksualno odzivanje pomembno vplivajo podobe, ki krožijo v določeni kulturi. Ženske na Zahodu niso bile navajene videti golih moških kot objektov seksualnega užitka. Zelo dolgo so bile prikrajšane za izkušnjo, da bi jim bila lepa moška telesa *ponujena* na tak način, kot so npr. v oglasih, filmih ženska telesa prikazana za moške oči. Moško telo, upodobljeno za užitek gledalke, »je erotični ekvivalent tega, da ženska pride domov iz službe in jo čaka kosilo, pripravljeno posebej zanjo. Slastno – pa čeprav so samo hrenovke in fižol« (Bordo, 2000: 178).

Evolucionističnim razlagam o univerzalnosti določenih privlačnih telesnih značilnosti lahko zoperstavimo sociološke in antropološke argumente, ki dokazujejo, da je preferiranje določenih telesnih oblik historično in kulturno relativno; arbitrarne so tudi telesne značilnosti, ki signalizirajo spolno privlačnost. Med različnimi družbami je malo skupnih značilnosti, ki določajo privlačno telo. Že Darwin je na podlagi svoje medkulturne raziskave sklepal, da ni enotnih standardov lepote človeškega telesa (1847 v Fallon, 1990). Znotraj posamezne kulture pa je kljub razlikam v starosti, družbeno-ekonomskem položaju in etnični pripadnosti ljudi ter spreminjanju telesnih idealov visoka stopnja soglasja glede pojmovanja telesne privlačnosti.

Socialni psihologi in sociologi se na splošno strinjajo, da so seksualne preference glede telesnih oblik naučene. Nanje vpliva družbeno oz. kulturno vrednotenje. Veliko historično uveljavljenih lepotnih idealov ni združljivih z biološkim determinizmom. Nekateri sodobni kulturno cenjeni ideali in rituali so celo povsem v protislovju z načelom optimalnega zdravja (npr. hitre diete, prsni vsadki). Kirurško spremenjeni nos ali prebodena ušesa nimajo naravne biološke vrednosti. V prid kulturni argumentaciji govori tudi dejstvo, da je v kulturah, v katerih je izbira partnerjev prepuščena mladim, pomen videza veliko večji kot v kulturah, v katerih je ta izbira stvar odločitve odraslih, predvsem staršev. Dokaz več je, da so zgodnje kulture definirale kot privlačen tak ženski videz, ki je biološko povezan z reprodukcijo (široki boki, krepka postava), kar danes na Zahodu ne velja več. Glavna karakteristika privlačnega videza so ozki boki.

O družbeni konstrukciji idealnih teles lahko marsikaj zanimivega povedo tudi *izkušnje lezbijk in gejev*; čeprav obstaja na to temo le malo raziskav (Grogan, 1999: 152). Po mnenju nekaterih (npr. Brown, 1987 v Grogan, 1999) lezbična subkultura zmanjšuje pomen konvencionalne telesne privlačnosti in vodi k višji stopnji zadovoljstva s telesom in nižji stopnji anoreksije in bulimije med lezbijkami (v primerjavi s heteroseksualnimi ženskami). Po drugi strani pa obstajajo rezultati, da se lezbijke na podoben način kot heteroseksualke prilagajajo (istim) družbenim standardom telesne privlačnosti (npr. Dworkin, 1988 v Grogan, 1999). Suzana Tratnik, članica lezbične sekcije LL, je na vprašanje, kakšen je njen odnos do kozmetičnih pripomočkov, »push up« nedrčkov, visokih pet ipd., in na podvprašanje, ali ni to nekaj, kar je moški svet vsilil ženski, da bi bila zapeljivejša, odgovorila naslednje: »Saj smo to sprejele, mar ne? (smeh) To se mi zdi samo eden od modnih krikov, ki je postal prevladujoč. Gre za vsiljen način, kako naj discipliniramo svoja telesa: vedno jim nekaj odvezemamo in dodajamo, malo maščobe odvezemamo spodaj in jo dodamo zgoraj – vse po diktatu modne, kozmetične in medicinske industrije. Kapital ima svoje interese« (Sobotna priloga Dela, 10. 3. 2001).

Za geje pa na splošno velja, da so pod bolj ekstremnim družbenim pritiskom po prilagajanju mišičastemu idealu kot heteroseksualni moški, saj so objekt moškega pogleda. Zato naj bi fizični videz vrednotili višje kot heteroseksualni moški in izkazovali tudi višjo stopnjo obremenjenosti s telesom (npr. Siever, 1994 v Grogan, 1999). To naj bi bilo posebej značilno za tiste geje, katerih družbeno življenje je osredotočeno na gejevsko sceno (npr. gejevske klube), torej je značilno predvsem za velika mesta. Ob pritiskih glede atraktivnosti znotraj gejevske scene se morajo geji soočiti tudi s kulturnimi stereotipi, da geji skrbijo za svoje telo (oz. da so »fit«). Navedene stereotype in frustracije podpirajo in spodbujajo številne industrije, ki zaradi relativno visoke kupne moči mlajših gejev promovirajo podobe mišičastih, privlačnih gejev, da bi spodbudile potrošnjo kozmetike, oblek in drugih izdelkov, ki so v povezavi s telesom. V objektivizaciji gejevskih teles lahko vidimo tudi način onemogočanja skupine oz. obliko socialnega nadzora (Fussova, 1989 v Grogan, 1999). V kontekstu, ko je heteroseksizem uveljavljen tudi zaradi nevarnosti AIDS-a, je vidna telesna čilost znotraj in zunaj gejevske skupnosti znak, da gej ne predstavlja tovrstne nevarnosti.